

IPOSTAZA JUSTITĂRIĂ A ÎMPĂRĂTULUI IOSIF AL II - LEA ÎN SENSIBILITATEA COLECTIVĂ A ROMĂNILOR ARDELENI

Petre DIN

Die Hypostase Josefs II als gerechter Kaiser in der kollektiven Empfindlichkeit der Siebenbürger Rumăner

In Vergleich zur westlichen Geschichtsschreibung, hat die rumănische Geschichtsschreibung eine neue Strömung, die Schule der Mentalităten, grōßtenteils erst nach 1989 gefolgt.

Diese neue Anschauungen folgend, versucht das vorliegende Studium die Hypostase Josefs II von Ősterreich als gerechter Kaiser in der rumănischen kollektiven Empfindlichkeit vorzuheben. Anhand, vor allem, der Unmenge von Beschwerden, Bittschriften und Antrăge aus den siebenbũrgischen Archiven, die dem aufgeklărten und gerechten Kaiser gesendet wurden, kann eine verbreitete Wahrnehmung des Gerechtigkeitssinn Josefs II beim rumănischen Volk festgestellt werden. Die Bauern werden bewuŕt, im Souverăn einen wohlwillenden Beschũtzer zu haben. Die verstăndnisvolle Stellung des Kaisers fũr die Lage seiner Untertanen, seine Initiativen, das rumănische Element zu ermutigen und die Allmăchtigkeit des ungarischen Adels zu begrenzen, fũhrten, innerhalb der rumănischen Gesellschaft, zur Entstehung des Mythos des "lieben" Ősterreichischen Kaisers, der bis an der Wende des 19.-20. Jh. besteht und sich stăndig auf Josef II bezieht.

Studiile privind imaginarul nu puteau lipsi din perimetrul istoriografic. Faptul este normal dacă acceptăm ideea că istoricul cercetează evenimentele ŕi le conferă interpretare pe baza formației intelectuale ŕi viziunii asupra realității.

În istoriografia romănească, tema, ipostaza justițiară a împăratului Iosif al II-lea, s-a bucurat de o tratare sumară, astfel că până în prezent nu există o lucrare de ansamblu care să trateze unitar acest subiect. În general, istoriografia noastră până la 1918 a fost prin excelență una militantă servind realizării obiectivelor de interes național, iar în perioada comunistă ideologia marxist-leninistă a deplasat importanța factorului creator în istorie dinspre personalități spre masele populare. Subsumat acestui context nefavorabil, o asemenea modalitate de investigare a trecutului a fost aplicată pe scară redusă în istoriografia romănească.

Dacă se poate circumstanția neîncurajarea unei astfel de tentative istoriografice în România comunistă, unde istoria era un univers simbolic util legitimării puterii politice¹, absența unei atare cercetări în condițiile prezentului nu mai poate fi motivată în mod credibil. Izolarea „obiectivă” la care fusese supusă cultura română în general, istoriografia în mod special, a luat sfârșit odată cu prăbușirea regimului totalitarist comunist.

Spiritul novator adus de evenimentele din decembrie 1989, a făcut posibilă orientarea școlii istorice romănești spre o nouă direcție istoriografică – școala mentalităților, eliberând-o de balastul copleșitor al evenimentialului ŕi direcționându-i atenția spre om în diversitatea manifestărilor sale. Istoria nouă (*La nouvelle histoire*), grupată în jurul revistei *Les Annales*, creată în 1929, la Strasbourg, având ca reprezentanți importanți: Lucien Febvre, Marc Bloch, Jacques Le Goff, J. Delumeau etc, a imprimat cercetării istorice o dimensiune globală privind fenomenul istoric, punând în evidență „manierele în care oamenii societăților trecute văd, percep ŕi imaginează cosmosul, lumea care-i înconjoară, cum se văd pe ei înșiși, ŕi unii pe alții, precum ŕi sistemele de valori în funcție de care își modelează atitudini, comportamente, reacții unii față de ceilalți, ca ŕi față de provocările mediului natural, social sau politic”.

Eroul justițiar ŕi-a întemeiat carisma pe arta de a hipnotiza mulțimile ŕi de a le asocia sentimente de fanatism religios prin care individul își găsește liniștea ŕi devine aprioric capabil să –

¹ Ionuț Costea, *Istoria ca reprezentare sau întoarcerea în „paradisul pierdut”*, în: *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 2000, p. 9; Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalități colective ŕi imaginar social. Istoria ŕi noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, 1996, pp. 40-41.

și jertfească viața în favoarea crezului său. Creatorul psihologiei sociale moderne, Gustave Le Bon, a surprins corect trăsăturile liderului carismatic: *cu gesturi, formule, cuvinte evocatoare de imagini, el influențează sensibilitatea colectivă și atinge voința mulțimilor. Ceea ce el vizează nu e inteligența, ci acea regiune a inconștientului unde germinează emoțiile generatoare de gânduri*².

Pe aceeași filiație de idei, Ernst Kantorowicz a înseriat în istoria politică a Occidentului, în 1957, un principiu colectiv fundamental prin faimosul său, *Double corps du roi*. Această teorie, apare ca o ciudată metaforă în care putem distinge, în aceeași persoană, regele, un sens literal – o persoană regală concretă – și un sens figurat – regele peren. El reunește în imaginarul colectiv două corpuri : unul material, vizibil, care s-a născut și moare și celălalt invizibil, dar desăvârșit și nemuritor.³

Studiul își propune să releve impactul excepțional al ipostazei justițiare a împăratului Iosif al II – lea în sensibilitatea colectivă. Unul din atributele mitice propuse de mentalitatea tradițională este acela de personaj justițiar. În percepția colectivă, împăratul austriac avea capacitatea de a înfrânge adversarii poporului, de a face dreptate celor nedreptățiți, garantul armoniei sociale, cel care reabilitează valorile morale și personajul care respectă drepturile legitime ale popoarelor integrate imperiului.⁴

Ipostaza justițiară a împăratului este completă în geometria sa. Accentul este poziționat, evident pe valențele educative pentru contemporaneitate. Rolul de mare substanță constă în acela de a crea, dezvolta și întreține sentimente pro-habsburgice la nivelul sensibilității maselor de iobagi români și speranțe la nivelul sensibilității intelectualilor iluminați într-un sprijin venit din partea monarhului pentru îmbunătățirea situației poporului lor.

Geometria ipostazei justițiare se reliefează pregnant prin două idei forță:

1. Statutul românilor ardeleni în continuă degradare în raport cu secolele anterioare (exclus din regimul stărilor privilegiate și tolerați din punct de vedere confesional).

2. Suveranul austriac perceput în sensibilitatea colectivă ca salvatorul legitim care să-i ofere soluția ieșirii din mizeria social-politică în care se afla.

În cristalizarea ipostazei justițiare, așa cum am stabilit, un rol extrem de important l-a deținut ansamblul condițiilor existențiale, politico-confesionale ale românilor ardeleni. Intervenția militară otomană s-a soldat cu desemnarea unui nou principe, Mihail Apafi (1661 – 1690) de către reprezentanții sultanului. Pentru a se da o notă de legalitate, s-a realizat un simulacru de alegeri dietale, prin care principele numit de otomani a fost confirmat și de adepții facțiunii habsburgice.

Din nefericire pentru principatul transilvănean, Mihail Apafi a manifestat mai mult preocupări individuale decât cele de guvernământ, deplasând problemele statului în responsabilitatea facțiunilor nobiliare. Prestigiul noului principe se estompează pe fondul ascensiunii nobilimii în viața politică și socială. Domeniile principatului, simbol al puterii centrale, sunt înstrăinate în avantajul material al nobilimii. Ca urmare, autoritatea centrală este înlocuită tot mai mult cu forța nobilimii, fapt care explică proeminența acesteia în tratativele cu Habsburgii la pătrunderea trupelor austriece în Transilvania.⁵ Declinul puterii centrale semnifică la nivelul vieții politice asumarea de către dieta a rolului dominant în inițiative politice.

Dieta Transilvaniei din 1579 a legiferat ca “națiunea română” și religia ortodoxă să fie tolerate. Drept urmare, românii le-au fost interzise accesul la funcții politice, la școli cu *educație înaltă a științelor și artelor*. Li s-a interzis dreptul de proprietate asupra pământului și la alte bunuri imobiliare, iar după moartea sa, bunurile agonisite treceau în posesia nobilului. În cazul când iobagul avea familie (soție și copii), nobilul dăruia văduvei și copilului acestuia, atât cât considera el – domina deci liberul arbitru nobiliar. Ca urmare a acestei situații, iobagul nu-și putea dobândi dreptatea pe teren judiciar când se considera nedreptățit de nobilul său. Persoanele care îndrăzneau să-i apere pe iobagi sau să împiedice readucerea iobagului fugit de pe domeniile nobiliare era

² Gustave Le Bon, *La Psychologie politique et la défense sociale*, Paris, 1910, p. 137.

³ E. K. Kantorowicz, *Les Deux Corps du Roi. Essai sur la théologie politique au Moyen Age*, Paris, 1989.

⁴ Claudio Magris, *Il mito habsburgico nella letteratura austriaca moderna*, Torino, 1982, p. 38.

⁵ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, 1999, p. 263 (mai departe *Istoria României*).

pedepsit drastic prin tăierea capului și pierderea averii. În acest context politic și religios românii, majoritatea populației principatului, rămân în afara regimului constituțional și tolerați sub aspect confesional.

Românii erau persecutați nu doar politico-social, dar și religios. Cei care nu acceptau convertirea la spiritul Reformei religioase, clerul și episcopul românilor, erau amenințați cu privarea de libertate, confiscarea averilor și chiar cu moartea.⁶ Principii calvini se dovedesc a fi interesați în consolidarea calvinismului, accentuând prozelitismul pe măsură ce spiritul Contrareformei se manifesta activ în spațiul ortodox. Dorind calvinizarea populației românești prin implementarea unor *normative* dogmatice, prin intrarea Mitropoliei Ardealului în autoritatea superintendentului calvin, principii urmăresc penetrarea masivă a Reformei în mediul românesc. Acțiunea de calvinizare devine o politică de stat, concretizându-se, în ultimă instanță, prin numirea mitropoliților și episcopilor. Perioada până la asediul Vienei a fertilizat terenul sub aspectul vieții constituționale, românii întrevăzând avantajele care puteau decurge din înlocuirea suzeranității otomane cu cea austriacă. Înfrângerea turcilor sub zidurile Vienei (1683), Reconquista victorioasă și Contrareforma vor întâlni în spațiul ortodox o elită bisericească capabilă să *negocieze* o nouă condiție politică și socială pentru români inclusă mediului catolic.⁷

Confrunțați cu un asemenea statut, românii nu contau ca națiune politică și nici ca religie recunoscută; ei urmăreau ca prin unirea cu biserica Romei să vină în întâmpinarea politicii Habsburgilor, încercând să depășească percepția de “religie schismatică”, iar prin aspirația la regimul privilegiilor ilirice în sudul Transilvaniei și Banat sperau în obținerea drepturilor și privilegiilor pe care le dețineau sârbii. Accesul la o altă condiție socială, la un alt statut politic se realizează și prin înrolarea în regimentele grănicerești, fapt care-i conferă un mare prestigiu în imaginarul societății tradiționale. Aceste *subterfugii* au aderență în interiorul societății ardeleni datorită unei structuri imaginare: ipostaza justițiară a împăratului Iosif al II – lea.

Definind memorabil consecințele guvernării sale pentru români, David Prodan nota: „*Nici un cap încoronat al monarhiei nu a reușit vreodată să întrunească într-o măsură atât de considerabilă simpatiile unui întreg popor, nici unuia nu i-a reușit să ancoreze atât de durabil ideile împăratului salvator în masele populare*”⁸

În jurul persoanei lui Iosif al II-lea se va constitui încă de timpuriu o atmosferă mitică de personaj salvator îndelung așteptat. Neputând să aibă copii pe linie masculină, împăratul Carol al VI-lea, a impus la tronul imperiului pe fiica sa Maria Tereza prin Pragmatica Sancțiune, fără ca prin aceasta să acopere vidul de legitimitate. Pe acest fundal de așteptare plină de speranțe era imperios necesar nașterea unui prinț în familia împărătesei. Pioasă și bună catolică, suverana Maria Tereza a adresat rugăciuni fierbinți sfântului Iosif, protector al familiilor însărcinate. Cel născut la 13 martie 1741, era un băiat, spre ușurarea cercurilor politice vieneze și a împărătesei, care va primi numele de Iosif al II-lea – astfel intitulat pe tronul Habsburgilor.⁹

Educația și instrucția în „meseria” de principe și împărat a fost făcută de baronul Bartenstein. Încă de tânăr se va iniția în domeniile politicii, dreptului, istoriei, manifestând o tendință vădită de a reforma instituțiile statului. Iosif a manifestat detașare față de disciplinele care reprezentau partea esențială a educației unui viitor împărat în secolul Luminilor. Nu simțea nici o atracție pentru dans, muzică, artă și literatură și neglija îndeosebi vânătoarea, despre care el afirma că nu-i decât o sursă pentru a neglija ocupațiile serioase.

Iosif a studiat operele filozofilor iluminiști, chiar dacă împărăteasa Maria Tereza nu le împărtășea ideile. Citise pe Voltaire și era impresionat de adevărurile întâlnite în Enciclopedie. Nota comună a operei este încrederea în forța binefăcătoare a rațiunii umane capabilă să exploreze adevărurile existențiale fără aportul religiei. În viziunea Enciclopediei, fericirea și virtutea sunt posibil de atins printr-o informare corectă. Chiar dacă savura lecturile filozofilor iluminiști, el nu le-a cultivat și prietenia. În timp ce Frederic al II-lea și Ecaterina a II-a erau încântați să primească

⁶ Alexandru Sterca Șuluțiu, *Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni*, București, 1995, pp. 46-47

⁷ *Istoria României*, p. 266.

⁸ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj-Napoca, 1984, p. 137.

⁹ Victor Lucien Tapié, *L'Europa de Marie-Therézé. Du baroque au Lumières*, Paris, 1969, p. 50.

laude de la Voltaire și Diderot, Iosif al II-lea nu a contactat personal pe nici unul dintre iluminiștii francezi și nici nu a transformat Curtea Vieneză într-un forum pentru discuții savante, așa cum au procedat Frederic și Ecaterina.¹⁰ Împăratul a fost o fire solitară, fără o curte lingușitoare și costisitoare, preferând în locul pasiunilor regale obișnuite (balurile, vânătoarea, patronarea artelor) problemele imperiului și ale supușilor săi.

În cele ce urmează ne propunem să demonstrăm prestigiul de justițiar al împăratului prin analiza petițiilor țărănimii trimise Vienei. Mitul personajului justițiar în spațiul românilor ardeleni în secolul al XVIII-lea este întruchipat de persoana suveranului austriac perceput ca restaurator al ordinii dereglate de nobilimea maghiară, al tradițiilor pe care tranziția dinspre medievalism spre modernitate le-a uzurpat, și în multe situații asociat cu titlul de părinte al comunității române asuprite. Modelul personajului providențial și-a înnoit adesea ipostazele, dar aproape niciodată esența¹¹.

Ipostaza justițiară a suveranului a avut un puternic impact la nivelul sensibilității colective țărănești. El este perceput ca instanță supremă de judecată, dispus să judece pe oricine, inclusiv autoritățile locale, nobilimea maghiară în caz de abuzuri și să instaureze primatul interesului de stat. O manifestare a acestei stări de spirit este oferită de locuitorii din Mădărașul de Câmpie care se plâng împăratului din Viena împotriva domnilor de pământ care nu le oferă nici alimentele necesare zilelor de robotă, nici fânețe pentru fân. În aceste condiții ei trebuie, fie să se mute în alte regiuni, fie să se prăpădească. Împăratul este considerat ultima ratio în disputa cu domnii de pământ, iar încrederea țărănimii în spiritul de justiție este nemărginit.

20 ianuarie 1774

Prea fericitului împărat !

Noi suntem constrânși să ne unim bocetele prin care cerem stăpânului pământurile multe și ogoare fertile și suntem adânc surprinși că ne domină servitutea în timpul căreia ne sunt furate bucatele și hrana. De aici socotim că este necesar a ne muta în ținuturi străine sau a primi acest jug insuportabil.

Deci cerem cu umilință, aruncându-ne la picioarele preaveneratului rege, care cu foarte mare clemență este învoit să-și închipuie insuportabilul nostru jug fără valoare sau dorința de eliberare a înaintașilor noștri și zilnic ne stingem așteptând ca regele cu foarte mare clemență și foarte mare generozitate să rezolve lacrimile noastre. Cei mai umili continuă neîntrerupt să fie devotați cu smerenie Majestății Voastre în numele Bunului Dumnezeu și ne rugăm pentru existența îndelungată a Împăratului nostru milostiv.¹²

Indiscutabil, prin asemenea gesturi și atitudini comportamentale, românii ardeleni percep noua realitate, care le e favorabilă, conștientizează că au un ocrotitor, un justițiar care, în condițiile date, nu era altul decât, Iosif al II-lea, iar spiritul de justiție imperial va fi colportat la nivelul mentalității colective țărănești. Trebuie spus că, pornind de la aceste imagini hiperbolizate, simbolice, decodificate din textul suplicii rezervate persoanei imperiale și până la transfigurarea mitică, distanța și granița este aproape insesizabilă. În acest cadru al dezbaterii ni se pare exactă afirmația lui Mircea Eliade că, faptul istoric nu rezistă mult timp factorului coroziv al discursului mitic. Puritatea exemplară a mitului întrupat în spiritul justițiar al suveranului austriac este desăvârșită. Textul ne relevă ideea că românii au convingerea că se află în fața unui justițiar care a inoculat în mentalitatea colectivă o încredere nelimitată într-o posibilă îmbunătățire a situației lor socio-politice. Doleanțele românilor privind intervențiile salvatoare în sprijinul lor, desființarea statutului marginal politic și religios, se metamorfozau într-un personaj mitic, întruchipat în calitățile și intențiile reformatoare ale lui Iosif al II-lea.

Într-un astfel de context, deloc favorabil comunității românești din Ardeal, împăraților habsburgici, în cazul nostru, Iosif al II-lea, i se rezerva statutul de personalitate de excepție, o persoană înzestrată cu atributele omului providențial care trebuia să asaneze viața politică și să

¹⁰ Walter Oppenheim, *Europa și despoșii luminați*, București, 1998, p. 1.

¹¹ Lucian Boia (red.), *Mituri istorice românești*, Edit. Universității, București, 1995, pp. 23-24.

¹² Arh. St. Mureș, Fond Scaunul Mureș, 1774, f.119-120

înrădăcineze în mentalitatea colectivă ideile de ordine și legalitate. În fapt, ipostaza împăratului justițiar are darul de a atenua opresiunea existentă în plan social și politic, dar și de a compensa realitatea prin forma imaginației în plan mental. Ca urmare, fiecare dintre cei doi protagoniști (împăratul și românii) sunt conștienți de necesitatea de a colabora mai mult ca în trecut; românii prețuiesc la împărat ipostaza salvatoare și justițiară, iar împăratul are nevoie de supușii români pentru a aduce la ascultare nobilimea maghiară și patriciatul săsesc, refractari oricăror schimbări.

Seria petițiilor către împărat se înmulțește și ele solicită rezolvarea situației socio-politice românești. Laitmotivul acestora, loialismul față de împărat în speranța unor decizii imperiale favorabile elementului românesc. Un exemplu în acest sens este petiția unui supus român din Scaunul Mureșului care se adresează lui Iosif al II-lea în speranța obținerii bunăvoinței și grației imperiale.

Măria Sa Împărat Roman

Principe milostiv dintotdeauna

Sperând mângâiere la mâinile milostive ale Majestății Tale, pun la sufletul Majestății Voastre cu curaj situația mea jalnică, precum eu sunt un iobag (jeler) de peste 60 de ani care nu are nici unde să-și pună picioarele, cu bani îmi cumpăr pâinea, cu bani cumpăr vacii mele fân, cu bani plătesc să dorm undeva și totuși Taxa capitalis pentru mine e de 4 forinți ca la un om cu gospodăria sa, deși contribuția iobagilor este de 2 forinți.

.....
Nu pot primi loc de casă, nici din averea Majestății Tale, nici din cea comunală fiindcă nici pentru munca noastră, nici pentru banii noștri nu ni se dă și dacă luăm ceva (cumpărăm) nu putem să-l ținem fiindcă cei de-o seamă (de un sânge) cu noi ni-l ia din mână. Să se îndure sufletul Măriei Tale reducerea Taxei mele sau dispuneți de un loc de casă pentru mine.

Înălțimii Tale

Sluga dumneavoastră care așteaptă

Tsálefalva Marosszék

mângâiere este Oleryán I. (Ocnean Ioan)

Satul Scaunul Mureș¹³ numit și Tsula (Ciula)

1779 10 iulie

Majestății Sale Imperator Roman Regelui încoronat apostolic al Ungariei, Principelui etern al Țării Ardealului, Tatălui scump al năpăstuiților săraci, petiție milostivă.

De la Ciula alias Ocnean Ioan din Tsálefalva – Scaunul Mureș

Textul uzitat de petiționar lasă loc fără dubiu capacității acestuia de a valorifica elemente ale imaginarului social, cu scopul de a determina trăiri afective puternice și pentru a edifica loialitatea românească în jurul împăratului. Limbajul și atitudinile ce derivă din ele reprezintă tot atâtea mijloace de a sugera solidaritatea de grup față de ipostaza împăratului justițiar. La nivelul sensibilității colective, Iosif al II-lea a fost investit cu statutul de justițiar și invocat drept posibilul mântuitor al românilor din starea socială și politică mizerabilă în care se aflau.

Exceptionala audiență a împăratului justițiar în opinia publică denotă o mitologie spontană, o teamă superstițioasă de prezent dar și valențele unei culturi populare. Pe fondul unui climat de neîncredere și al ineficienței dominante, spiritul justițiar al împăratului aduce monarhiei și augustului suveran un plus de prestigiu și securizează mentalul colectiv. Obligația esențială a acestuia este protejarea celor umili, împiedicarea dezagregării spiritului public și adeziunea comunității în jurul lui Iosif al II-lea. Atitudinea împăratului de înțelegere a realităților supușilor săi, inițiativa acestuia de încurajare a elementului românesc și de limitare a puterii nobilimii, vor contura credința în împăratul justițiar. Asemenea gesturi de o mare notorietate publică au inoculat imaginii împăratului atributele mitice ale unui personaj omnipotent, deasupra justiției arbitrar

¹³ Arhivele Naționale Maghiare Budapesta, Arhiva guvernului transilvan, Fondul 65. Protocolla imperatoria, 1773-1781, f.1.

locale. Ele alimentau iluzia și speranța unei indispensabile îmbunătățiri a condiției existențiale a românilor ardeleni.

În demersurile de a reconstitui această realitate istorică: credința în împăratul justițiar, se impune analiza textuală a petițiilor înaintate împăratului Iosif al II-lea. Această avalanșă petiționară exprimă, odată în plus, gravitatea realităților transilvănene dar și încrederea românilor în împăratul justițiar, chemat să restaureze o situație în forma sa legală anterioară. Se dezvoltă astfel profilul justițiarului, ce promovează o jurisdicție dură dar dreaptă. Afirmarea acestei idei apare în forme clare și explicite în plângerea iobagului sărac Simon Péter, originar din scaunul Maros, trimisă împăratului Iosif al II-lea.

Majestatea sa Împăratul Roman

Domnul meu milostiv și maiestos !

Îndurarea Domnului milostiv al tuturor sărmanilor și neajutoraților m-a încurajat ca în soarta mea mizerabilă, iobagul ordinar și sărac al Majestății Voastre, adorând îndurarea milostivă a Majestății Voastre, să mă adresez și să prezint în fața milei Domniei Voastre, soarta mea amară și pauperizată.

.....

Eu fiind orfan sărac și nesatisfăcător la procese lungi, cu mare umilință înclinându-mă, rog și doresc mila Domniei Voastre, ca prin porunca Domniei Voastre sfântă, acești bănuți pierduți și sluiți prin sudoare însângerată să fie returnați de cei din a căror casă s-au pierdut; doresc cu ardoare Mila milostivă ce sunt pentru totdeauna a Majestății sale Împăratului Roman.

Către Împăratul Roman

Către Împăratul Iosif al II-lea domnul meu maiestos

*Petiția lui Simon Petru din Szent Gerlic   Iobagul sărac ordinar din Szent Gerlice,
din scaunul Mureș Scaunul Maros, Simon Péter flăcău orfan¹⁴*

Textul documentului ne plasează fără îndoială sub auspiciile credinței mitice în împăratul justițiar, conturată la finele secolului Luminilor. Iosif al II-lea a însemnat o impetuoasă descătușare a comportamentului colectiv, o imensă eliberare a celor opresați pe care ideologia despotismului luminat le-a impulsionat grație mecanismului influent al mitului împăratului justițiar. Comunitatea românească a conștientizat că împăratul ar fi autorizat să joace un rol mesianic în îmbunătățirea condiției existențiale. Pe baza celor relatate de petiționari români, reiese că ei sperau în desființarea iobăgiei, a impozitelor către nobilime, încetarea abuzurilor, împărțirea nedreaptă a pământului. Prezentul caracterizat prin mizerie și injustiție va fi înlocuit cu unul al armoniei și al fericirii colective.¹⁵

Această iluzie a încurajat doleanțele populiste de a stopa abuzurile nobilimii maghiare și ale patriciatului săsesc. Se poate afirma, că mitul împăratului justițiar a inoculat sensibilității românești acțiuni și sentimente pro-habsburgice care au dat coeziune vieții sociale. Proclamând loialitate și solidaritate în jurul imperiului, credibilitatea liderului vienez s-a bucurat de o masivă audiență populară ajungând până la ruperea legăturilor tradiționale, sociale și politice cu opresorii interni și instaurarea fericirii colective. Textul petiției demonstrează impactul deosebit al credinței în mitologia imperială, căci ea întruchipează realizarea speranțelor și iluziilor într-o viitoare schimbare în bine a condiției existențiale românești.

Gravitatea realităților din Transilvania, orizontul mental de așteptare mesianică, abuzurile, au determinat înmulțirea petițiilor către împăratul salvator. Limbajul prin care se adresează lui Iosif al II-lea, dincolo de formulele uzitate pun în evidență aura mitică a monarhului justițiar.

*Plângerea la împăratul Iosif al II-lea a lui Broină Ursu din Stoborul
(localitate din Comitatul Cluj).*

¹⁴ Arhivele Naționale Maghiare Budapesta, Arhiva guvernului transilvan, Fondul 65. Protocolla imperatoria, 1773-1781, f. 79.

¹⁵ Liviu Maior, 1848-1849. *Români și unguri în Revoluție*, București, 1998, p. 24.

Țăran zugrav de biserică pentru că i-a fost dăruită mănăstirea (1786)

Pre-înălțatului și de Dumnezeu luminatului și bunului credinciosul împărat Iosif, sănătate bună, viață îndelungată, întărirea și bucuria și către vrăjmași biruință.

Această plângere pre înălțate Doamne Împărate, la altă față nu cearcă să se închine, fără numai la înălțimea ce de Dumnezeu încununată a împărăției Tale, care ești cel de Dumnezeu adevărat ales împărat și lauda și slava celui luminat și sprijinitorul al creștinătății, că știu cu adevărat că pre împărății și pre crai au ales Dumnezeu în locul Sfinții Sale să fii pre pământ precum și numele s-au împreunat în psalmul 51. De Dumnezeu sunteți mai mare peste oamenii săi ca să-i apere și să-i păzească pre ei, că precum nu poate fi trupul fără cap, așa nu pot fi oamenii fără împărat.

.....

Că mă rog prea înălțatului împărat să-și facă milă de mine de a-mi da de lucru, și să-mi dea pagubă de cinci sute de florinți, că locul mi l-au luat domnul meu Rădaia Mihai și l-au făcut tarlăua mării Sale, iar eu am rămas sărac. Și acest loc eu doamne împărate tot din pădure l-am făcut cu mare lucru și trudă, care s-au evaluat aceste cinci sute de florinți, că domnul meu nici nu vrea să-mi lase locu, nici să-mi plătească munca.

Că Doamne Împărate, mă rog la pre milostivă și înălțatul și blândul și de Dumnezeu înțelepțit și luminatului împărat să-și facă milă de mine, ori să poruncească și să mă slobozească să o mai zidesc, ori să-mi dea domnul meu locul, să mă hrănesc în această lume.

De la Broină Ursu, plecată închinăciune, către împărăția ta, cu genunche până la pământ, și să fie Dumnezeu cu împărăția Ta. Amin.

Broină Ursu din varmeghie

Clujului cea din sus,

din satul acesta Stoborul

*Luminatul și înălțatul împărat Iosif, rugăminte și jeluire.*¹⁶

Documentul este un excelent argument ce arată legătura afectivă dintre românii oprimații și împăratul justițiar, Iosif al II -lea. Climatul mesianic, tensionat al domniei lui Iosif al II-lea a favorizat manifestarea deosebită a acestei credințe mitologice. Țărănimea și-a văzut blocate toate căile de ieșire din situația creată de regimul stărilor politice iar singura speranță a rămas clemența și actul de justiție al împăratului. În percepția generală împăratul justițiar semnifică inocularea în sensibilitatea românilor ardeleni a unor puternice sentimente de încredere în protecția suveranului, instanță terestră care dorea satisfacerea tuturor aspirațiilor socio-economice. Analiza hermeneutică denotă un limbaj comun aflat într-o fază de reprezentări, imagini, simboluri care pun în evidență existența credinței colective în mitul împăratului justițiar. „Că mă rog prea înălțatului împărat să-și facă milă de mine de a-mi da de lucru și să-mi dea paguba de cinci sute de florinți.” Acestea confirmă cele afirmate mai sus, în sensul că asistăm, pe fundalul unei perioade de restructurare, deci într-o societate aflată în criză, la nașterea mitologiei politice a „bunului împărat”.

Împăratul întruhidează spiritul justițiar care rezidă din acțiunile ce urmăresc protejarea celor mulți, situați de multe ori în împrejurări disperate. Voința sa are valoare judiciară și petiționarul se angajează să o respecte. „Și eu m-am rugat să nu o strice, că voi veni înaintea împărăției Tale să mă rog de iertare a pedepsei sau poruncii, și de nu voi avea, atunci să se strice precum veți porunci, că eu voi fi ascultător poruncii împărăției tale.” Percepem aici, funcționând, valențele mitice ale împăratului justițiar și salvator. Solicitățile petiționarului sunt legitime, suveranul le cunoaște, ceea ce mărește posibilitatea ca augusta persoană să le rezolve în mod favorabil. Și pe această direcție, era reconfirmată relația „sacră” dintre împărat și supușii săi români. Indiferent dacă realitatea a fost sau nu pe măsura credinței, a loialității față de împărat, odată mitul justițiarului constituit, orice atribute care i se conferă nu fac decât să-i sporească gradul de autenticitate și soliditate.

Este clar că aceste atitudini simple și pline de bunăvoință imperiale au cristalizat la nivelul sensibilității maselor de români speranțe într-o viitoare îmbunătățire a situației socio-economice, iar

¹⁶ Direcția județeană a Arhivelor Naționale Cluj, Fond Ilie Dăianu, Dosar 1087.

persoana împăratului va fi tot mai mult înconjurată de atribute mitice, carismatice. Numeroasele intervenții imperiale în favoarea supușilor români vor întări convingerea că aceștia se află în prezența justițiarului îndelung așteptat, fapt ce contribuie la supradimensionarea imaginii mesianice și la mitizarea persoanei imperiale. Cum s-a putut observa și din documentele anterioare, plângerile reprezintă un indiciu sigur al prezenței împăratului justițiar în gândirea populară. Autoritatea suveranului se exercită mai ales în domeniul justiției. În virtutea obligațiilor contractuale el trebuie să împartă corect dreptatea și să devină factor de decizie politică și eroul exponențial al românilor.

PreaAugustule Împărat și coregent

Domnule de la natură foarte îndurător < și > preablând,

Fiind eu trimis să aduc lemnele de trebuință pentru magazinul Maiestății Voastre din Gherla, deoarece îmi lipsea vreo două bucăți pentru a completa cantitatea, pe când treceam printr-o pădure a unui anume nobil Mihail Fejérđi din Orman în Comitatul Szolnok, mi-a venit în minte să tai < de acolo >, totuși încă nu mă apucasem de treabă când între timp paznicii, fiindcă mă găsiseră cu securea, m-au legat, cu toate că nu tăiasem încă nimic și nu pusesem în car, de unde n-am putut fi slobozit mai înainte de a fi pus în palma înainte numitului Fejérđi douăzeci de florini.

.....
Cu acestea aștept prietenia Maiestății Voastre rămânând al Maiestății Voastre Împărătești preaplecat supus Gabriel Daniel de pe moșia Pinter care aparține Comitatului Szolnokul Lăuntric.

PreaAugustului domn Iosif al II-lea din îndurarea lui Dumnezeu Împărat al Romanilor și Coregent, domn de la natură foarte îndurător și preablând.

Gabriel Daniel

sluga Voastră preasupusă¹⁷

Termenii uzitați de această petiție semnifică cu certitudine o propensiune a comunității românești față de Iosif al II-lea, perceput în maniera pozitivă ca fiind instanța terestră supremă, care dorea binele supușilor săi. Credința în împăratul justițiar inocula sensibilității colective iluzia realizării a tuturor doleanțelor socio-politice. Ea corespundea unei acute nevoi colective securizante, necesitate cu atât mai evidentă într-un climat de profunde schimbări impuse de suveranul austriac. Limbajul utilizat de petiționar decodifică percepția sumbră a adversarului intern, nobilimea maghiară ale cărei abuzuri (privarea de libertate, confiscarea de vite ale celui în cauză) sugerează imaginea unei puternice forțe ostile interesului obștesc. Dar clișeu negativ al alterității maghiare este invocat tocmai pentru a pune în relief imaginea pozitivă a „Maiestății Sale Sacratissime,” Iosif al II-lea, înzestrat cu simțul dreptății și adept al unei justiții infailibile. Împăratul, asemenea unui personaj exemplar, „Maiestatea Sa Preasfântă” deține atributul de recunoaștere a mitului – întruchipând abilități precum apărător al valorilor tradiționale de ordine și justiție, compasiune pentru cei defavorizați, calități care favorizează solidaritatea celor opresați în jurul persoanei sale. Suveranul simbolizează, așadar, aspirația comunității românești spre emancipare de sub regimul stărilor politice și exponentul fidel al celor mulți.

Am asistat la metamorfoza personajului istoric, Iosif al II-lea, într-un simbol concret, mitul politic creat în jurul persoanei sale, unde figura suveranului a ajuns să fie colportată și receptată de diversele comunități etnice și sociale în funcție de propriile interese. Ca urmare, în sensibilitatea iobagului obișnuit împăratul semnifică personajul istoric ancorat în universul mizeriei supușilor săi, care vine în contact cu cei mulți, le intră în casele modeste, are bunăvoința de a li se adresa în limba lor, promițându-le că va căuta soluții problemelor expuse și va încerca să le asigure o finalitate favorabilă. Prin asemenea atitudini se conturează în sensibilitatea colectivă a celor opresați speranțe într-o viitoare îmbunătățire a condiției lor, iar imaginea împăratului va fi tot mai mult înconjurată de dimensiunea justițiară.

---

¹⁷ Arhivele Naționale Maghiare Budapesta, Arhiva guvernului transilvan, Fondul 65, Protocolla Imperatoria, 1773-1781, f. 159.

Tentația colectivă a îmbunătățirii condiției existențiale prin apelul la împăratul justițiar, arată amploarea deosebită a acestui fenomen. Astfel, încrederea țărănimii în suveranul, deținător absolut al dreptății, atinge cote înalte. În 1779 locuitorii din satul Bala din comitatul Turda înaintează o petiție împăratului în care vor reclama comportamentul abuziv al domnilor de pământ.

Preasfântă Maiestate Cezaro-crăiască

Domn foarte îndurător < și > foarte binevoitor !

Să îngăduie Preasfânta Voastră Maiestate să înfățișăm din genunchi judecății voastre preaauguste preaplecatele noastre plângeri, după cum urmează:

În primul rând. Domnii noștri pământeni pretind de la noi astfel de servituți pe domeniile lor încât să nu mai putem să supraviețuim nici măcar noi înșine nicidecum să plătim contribuția regească a Preasfintei Voastre Maiestăți. Pretind de la noi corvoadă și totuși ei dețin întreg teritoriul satului nostru, niciodată nu l-am subîmpărțit în conformitate cu curțile noastre. Iar contribuția o plătim la fel cu ceilalți săteni bine situați.

.....
Să răsplătească Dumnezeu bunăvoința Preasfintei Voastre Maiestăți, iar noi rămânem până la moarte în suflet cu o recunoscătoare credință. Ai Preasfintei Voastre Maiestăți preaplecați și în veci credincioși supuși, locuitorii satului Bala din Comitatul de Turda.¹⁸

Textul decodifică ideea că dimensiunea justițiarului a constituit motivul esențial al petițiilor îndreptate către Iosif al II-lea. Conștientă de realitatea socială (numeroase abuzuri în îndeplinirea obligațiilor sociale enumerate în text) comunitatea opresată l-a investit pe împărat cu rol justițiar și mesianic. Limbajul utilizat exprimă necesitatea îmbunătățirii condiției existențiale, o preocupare pentru impunerea unor obligații sociale suportabile, limitarea abuzurilor nobilimii și ale autorităților locale. Această ipostază justițiară acordată împăratului justifică credința în „bunul suveran” ce se angajează în acțiuni de revigorare a speranțelor celor umiliți, acțiuni ce corespund orizontului de așteptare românesc.

Plângerile țăranilor au semnificația unui act de celebrare a „cultului” împăratului care s-a exprimat în imagini și reprezentări simbolice ce tind să supradimensioneze sentimentul devoțiunii față de împărat. Discursul celor opresați poartă amprenta reformismului habsburgic, fapt pentru care solicitările lor sunt formulate într-un cadru legalist și dinasticist. Speranțele într-o mai bună gestionare a realităților sociale, reconcilierea dintre opresați și opresori sunt legate de angajarea lui Iosif al II-lea în această direcție, oferind astfel legitimitate revendicărilor socio-economice. Justiția este bună, „drepturile” sunt date de „luminăția sa împăratul”, însă nobilimea este vinovată pentru nerespectarea lor. Țăranul este capabil să facă mai corect distincția dintre „legal” și „ilegal”, e mai conștient de nedreptăți și caută soluții pentru depășirea injustiției. Încălcarea drepturilor sale, obstacolele care apar în căutarea ei, consecințele acestui demers, bătaia, închisoarea, îi întăresc spiritul de răzvrătit și credința deja câștigată că împăratul le va face dreptate. Prin asemenea gesturi românii conștientizează că au un protector în împăratul Iosif al II-lea, iar intervențiile sale în soluționarea unor plângeri va colporta mesajul împăratului justițiar la nivelul celor mai diverse structuri sociale. Pe acest fundal, gesturile de bunăvoință ale suveranului au întărit convingerea că românii se află în prezența salvatorului și justițiarului îndelung așteptat, contribuind astfel la mitizarea persoanei imperiale.

Formulele utilizate de petiționari, dincolo de limbajul adecvat acestei situații, denotă indiscutabil prestigiul mitic al suveranului protector și încrederea în capacitatea acestuia de a soluționa favorabil doleanțele exprimate. „Să îngăduie Preasfânta Voastră Maiestate să înfățișăm din genunchi judecății Voastre preaplecatele noastre plângeri”, „Să răsplătească Dumnezeu bunăvoința Preasfintei Voastre Maiestăți, iar noi rămânem până la moarte în suflet cu o recunoscătoare credință”. Dincolo de tonul stereotipizat cerut de respectarea ierarhiilor sociale, formulele utilizate exprimă sentimente de respect și loialitate față de împăratul justițiar Iosif al II – lea.

¹⁸ Direcția județeană a Arhivelor Naționale Cluj, Fond Comitatul Turda nr. 6778/1779.

Concluzii. Caracterul reprezentativ al autorității suveranului justițiar este vizibil îndeosebi la nivelul mentalităților colective specifice spațiului rural, tradițional. Țăranii sesizează la împărat, la autoritățile habsburgice, o accentuată dispoziție de a fi ascultați și încurajați să redacteze memorii și plângeri. Acest gen de documente oficiale relatează despre dificila condiție existențială (obligații sociale și abuzurile nobilimii și autorităților locale) dar scot în evidență și relațiile cu autoritățile imperiale. Ele sunt unanime în a relata puternicul sentiment de înstrăinare ce domină colectivitățile țărănești confruntate cu opresiunea socială în creștere și încrederea totală în factorul de decizie imperial.

Astfel, la nivelul sensibilității țărănești, grație mecanismelor logicii populare și imaginarului epocii, un fapt cert – ipostaza justițiară a împăratului și inițiativele sale în favoarea supușilor români – transfigurează realitatea istorică iar evenimentele relativ apropiate în timp își pierd autenticitatea și istoria se desfășoară conform aspirațiilor comunității frustrate¹⁹. În aceste condiții se ajunge la o simbioză între interesele habsburgice și așteptările românești, iar ipostaza spiritului justițiar devine un element de bază în structurarea mitului lui Iosif al - lea.

---

¹⁹ Personaj important pe scena politică transilvăneană, împăratul devine, grație excepționalei forțe de transfigurare a spiritului, personajul justițiar, dimensiune esențială a miturilor și mitologiilor politice (cf. Raoul Girardet).